

Sjoerd Beugelsdijk

DE VERDEELDE NEDERLANDEN

*Hoe een perfecte storm een klein land dreigt te splijten
(en wat we daaraan kunnen doen)*

Uitgeverij Balans

INHOUD

Inleiding: De olifant in de kamer	7
1 Nederlanders over Nederland	27
2 Globalisering	59
3 Individualisering	105
4 Nieuwe politieke verhoudingen	139
5 Hoe de polarisatie te stoppen	169
Dankwoord	211
Illustratieverantwoording	213
Noten	215

Inleiding

DE OLIFANT IN DE KAMER

Een hevige cultuurstrijd splijt Nederland in tweeën. De grote verdeeldheid rond Zwarte Piet, zowel online als op straat, is daar een goede illustratie van. Er zijn nog veel meer voorbeelden te noemen. Zo besloot de HEMA voorjaar 2016 om chocolade paaseieren voortaan ‘verstopieieren’ te noemen. De reacties waren niet mals. De H van HEMA zou niet langer staan voor Hollandsch, maar voor Halal.¹ Ander voorbeeld: in februari 2020 verving de openbare basisschool IKC Carrousel in Zevenaar het woord carnaval door ‘verkleedfeest’. Carnaval verwees naar een katholieke traditie, aldus de oudervereniging, en dat paste niet bij het openbare karakter van de school.² Het duurde niet lang voor Geert Wilders twitterde dat dit het bewijs was dat ‘we onze eigen cultuur weggooien’.

Een paar maanden eerder had Sylvana Simons discussie veroorzaakt door te pleiten voor het dekoloniseren van het wiskundeonderwijs.³ In dezelfde periode verzochten de veganistische studenten van de Universiteit van Cambridge om een eeuwenoud schilderij van de Vlaming Frans Snijders van een traditioneel (bloederig) jachtafereel te verwijderen uit de eetzaal omdat 'het als veganist niet smakelijk dineert onder zo'n schilderij'.⁴ En in mei 2021 ontstond ophef over het standbeeld van Peerke Donders in Tilburg, omdat de priester en missionaris, die in Suriname werkzaam was, zijn hand op het hoofd van een knielende Afrikaan houdt. Volgens Kenneth Cuvalay van het Ubuntu Connected Front (UCF) is dat beeld vergelijkbaar met de knie van de politieagent in de nek van George Floyd, en is het beeld racistisch.⁵

Elke keer verloopt de discussie hetzelfde. Een initiatief lokt felle reacties uit, waarbij binnen de kortste keren aan de ene kant mensen staan die menen dat we zo de geschiedenis ontkennen en 'onze' cultuur tekortdoen, en aan de andere kant mensen die vinden dat minderheden gehoord en gekend moeten worden. Dat ook zij recht hebben op hun verhaal. Dat iedereen het recht heeft om ergens tegen of juist vóór te demonstreren. Dat tradities niet in beton gegoten zijn. Zeker in een pluriforme samenleving als de Nederlandse, waarin vrijheid van meningsuiting het grootste goed is.

Die vrijheid is iets wat voor veel Nederlanders belangrijk is in hun binding met Nederland. Maar als je goed kijkt

begint hier de polarisatie al. Want over wat vrijheid betekent, bestaan grote verschillen van mening. Beide kampen in de cultuurstrijd beroepen zich ook op die vrijheid. Neem de oprichting van twee aspirant-omroepen die onlangs tot het publieke bestel zijn toegelaten. Ongehoord Nederland is volgens eigen zeggen opgericht om de Nederlandse cultuur en vrijheden te beschermen. De omroep ziet Zwarte Piet als een icoon van de Nederlandse cultuur. Omroep Zwart is juist opgericht onder andere om Zwarte Piet uit het straatbeeld te laten verdwijnen. Beide omroepen schrijven letterlijk dat ze bestaan 'omdat iedereen mag worden gezien en gehoord'.⁶

De reden waarom veel Nederlanders zo fel reageren bij deze en gerelateerde onderwerpen is dat het ze raakt in hun eigen identiteit en die van het Nederland waarin ze willen wonen. Deze identiteitsdiscussie vindt bovendien plaats in een geïndividualiseerde samenleving waarin iedereen recht denkt te hebben op zijn of haar eigen identiteit. Sterker nog, zelfs de woorden 'zijn' en 'haar' zijn inmiddels onderwerp geworden van die cultuurstrijd. Recht op *een* eigen identiteit. Genderneutraal dus.

Die toegenomen behoefte om in je eigen identiteit gekend te worden, wordt gefaciliteerd door sociale media. Instagram, YouTube, TikTok, Twitter en Facebook zijn manieren om die identiteit te communiceren, te voeden en te onderzoeken. En de discussie erover uit de hand te laten lopen. Met als resultaat een gepolariseerd debat waarin zenden belangrijker is geworden dan luisteren.

De perfecte storm

De cultuurstrijd loopt zo uit de hand omdat Nederland maatschappelijk gezien in een *perfect storm* zit. Een perfecte storm is een situatie waarbij ontwikkelingen samenkomen die in combinatie zorgen voor een dramatische uitkomst. Het begrip is afgeleid uit de meteorologie en duidt op een ongewoon zware storm die veroorzaakt wordt door een zeldzame combinatie van gebeurtenissen. Ik betoog dat een zeldzame combinatie van dramatische economische, sociale en politieke ontwikkelingen verantwoordelijk is voor de polarisatie in Nederland.

Bestaande verklaringen kiezen alleen het economische, sociale of politieke perspectief, of geven de schuld aan de sociale media. Zo leggen ze de vinger op maar een deel van de zere plek. En daarmee zien we de olifant in de kamer niet en begrijpen we nog steeds niet wat er precies aan de hand is. De econoom zit aan de slurf van de olifant en wijst naar de globalisering als oorzaak. De socioloog zit aan de staart en beweert dat het de veranderende samenleving is. En de politicoloog trekt aan het oor en roept dat het de nieuwe politieke verhoudingen zijn. Alle drie roepen ze in koor dat het komt door de sociale media. Allemaal waar. Maar ze geven slechts een deel van de verklaring.⁷

Om de polarisatie van Nederland te begrijpen, moeten deze ontwikkelingen in hun onderlinge samenhang worden gezien. In dit boek verbind ik de slurf, de staart en het oor om de hele olifant in kaart te brengen.

Daarvoor breng ik de laatste wetenschappelijke inzicht-

ten uit de sociale wetenschappen bij elkaar in een groter verhaal. Ik baseer me onder meer op internationaal vergelijkend onderzoek naar verschoven waarden en normen en gegevens over handel en buitenlandse investeringen. Het gaat dus niet om het ventileren van slechts mijn gevoel, maar om een opvatting gebaseerd op twintig jaar wetenschappelijk onderzoek in de economie, sociologie, politicologie en bedrijfskunde, en mijn betrokkenheid bij het nationale identiteitsonderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Tussen 2017 en 2019 heb ik samen met onderzoekers van het SCP onderzocht op welke manier Nederlanders zich identificeren met Nederland. Dat was uniek omdat het de eerste keer was dat ze zélf gevraagd werd hoe ze zich identificeren met hun land. Tot op heden was dat burgerperspectief niet meegenomen bij analyses van de Nederlandse identiteit.⁸ De inzichten uit dit onderzoek vormen belangrijke input voor dit boek. Het is ook de directe aanleiding voor het schrijven ervan. De perfecte storm wordt gevormd door vier spanningen die de Nederlandse samenleving kenmerken.

1. Universalisten versus traditionalisten

Omdat de cultuurstrijd in essentie gaat over nationale identiteit, dient de discussie over polarisatie te beginnen bij een goed begrip van de ingenomen posities in dat identiteitsdebat. Ik beschrijf in dit boek dat die cultuurstrijd gaat

tussen Nederlanders die zich vooral met Nederland identificeren op basis van symbolen en tradities (bijvoorbeeld Koningsdag, Dodenherdenking, Bevrijdingsdag, Sinterklaas) en Nederlanders die burgerlijke vrijheden vooropstellen, zoals de vrijheid van meningsuiting en vrijheid van religie, het recht op demonstratie en gendergelijkheid.⁹

Vrijheid van meningsuiting en recht op demonstratie zijn in feite geen typisch Nederlandse verworvenheden. Ook in België en Duitsland heb je immers vrijheid van meningsuiting en recht op demonstratie. Anders gezegd: er is iets universeels aan die oriëntatie op burgerlijke vrijheden. En dat universele aspect staat haaks op de oriëntatie van de mensen die zich met Nederland identificeren op basis van typisch Nederlandse symbolen en tradities.

De meeste Nederlanders hebben affiniteit met zowel burgerlijke vrijheden als symbolen en tradities. Maar in deze tijd voelen Nederlanders zich steeds meer gedwongen om te kiezen. Onderwerpen die raken aan wat het betekent om Nederlander te zijn, komen terecht in een arena waarin universalisten en traditionalisten tegenover elkaar staan. Het resultaat is dat de onderhuidse spanning tussen die twee steeds meer aan de oppervlakte komt. Hier hebben we het eerste element van de perfecte storm te pakken.

2. Globalisten versus nationalisten

Het tweede element van de perfecte storm is de spanning tussen de globalisten en de nationalisten. Die is het resultaat van de toegenomen economische verwevenheid van landen. Globalisering betekent een toegenomen belang van internationale handel en buitenlandse investeringen voor de Nederlandse economie. Het belang van internationale handel voor de Nederlandse economie is sinds 1970 bijvoorbeeld verdubbeld. Wereldwijd is het belang van internationale handel voor het nationaal inkomen toegenomen van 27 procent in 1970 naar 60 procent in 2019.

Daar hebben een aantal internationale ontwikkelingen toe bijgedragen. Sinds de val van de Muur in 1989, het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 en de toetreding van China tot de Wereldhandelsorganisatie in 2001 is de globalisering in een versnelling geraakt. Inmiddels hebben de grootste containerschepen die verantwoordelijk zijn voor het wereldwijd vervoer van goederen meer dan 20.000(!) containers. De Europese Unie is de afgelopen decennia bovendien verder uitgebreid en bestaat inmiddels uit 27 landen – exclusief het Verenigd Koninkrijk. En afgezien van de stevige dip door corona is er geen plek in de wereld waar we niet heen kunnen vliegen voor een vakantie. Google, Facebook, LinkedIn, Skype en Zoom zijn verder niet aan landsgrenzen gebonden. Internet heeft communicatie tussen mensen over heel de wereld vergemakkelijkt. Voor bedrijven betekenen deze nieuwe communicatiemogelijkheden dat het veel eenvoudiger is geworden om productie

op die plek in de wereld te laten plaatsvinden waar dat het goedkoopst kan. Het eindresultaat is dat Nederland nog nooit zo verweven is geweest met andere landen.

Inmiddels wordt breed onderkend dat globalisering ook tot allerlei negatieve effecten heeft geleid. Migratiestromen, industrieën en banen die verdwijnen, en negatieve klimaateffecten van het verslepen van goederen wereldwijd hebben geleid tot een veel kritischer discussie over de gevolgen. Globalisering heeft bovendien nieuwe economische winnaars en verliezers opgeleverd. De inkomensongelijkheid tussen landen is weliswaar afgenomen, maar binnen landen juist toegenomen.

Als gevolg daarvan is er een tegenreactie op gang gekomen die heeft geleid tot een opgelopen spanning tussen globalisten en nationalisten. Die tegenreactie vertaalt zich politiek en economisch. De verkiezing van Trump in 2016 was voor een belangrijk deel een nationalistische reactie van de verliezers in de globalisering. De economische opkomst van China wordt inmiddels met argusogen gevolgd en heeft zelfs geleid tot een grootschalig handelsconflict tussen China, de Verenigde Staten en Europa.

Die spanning tussen globalisten en nationalisten is er ook in Nederland. Voor de globalisten zijn de hoofdkantoren van multinationals aan de Amsterdamse Zuidas het toonbeeld van de mogelijkheden die ontstaan als je de krachten van landen met elkaar weet te verbinden. Voor nationalisten zijn diezelfde kantoortorens inmiddels het toonbeeld van hoe grote bedrijven zijn losgezongen van de werkelijkheid waarin ze opereren.

De spanning tussen globalisten en nationalisten valt samen met de spanning tussen universalisten en traditionalisten, onder andere omdat globalisering de vraag oproept wat Nederland nog voorstelt en waar de grenzen van Nederland als gemeenschap liggen. Universalisten en globalisten staan dus tegenover traditionalisten en nationalistes.

3. Internationale versus lokale wij

Het derde element van de perfecte storm is de individualisering van de samenleving. Nederland is in dat opzicht radicaal veranderd. Sinds de Tweede Wereldoorlog hebben Nederlanders in hoog tempo de kerk verlaten en is de binding met politieke partijen sterk afgenomen. Sinds 1980 is het aantal stemgerechtigde Nederlanders bijvoorbeeld met 40 procent toegenomen, maar het lidmaatschap van een politieke partij met 60 procent gedaald. Het aantal Nederlanders dat bij verkiezingen wisselt van partij neemt ook toe. En het aantal van 37 partijen dat meedeed bij de verkiezingen van 2021 was een naoorlogs record.

De emancipatie van het individu is ook samengegaan met radicaal andere opvattingen over homoseksualiteit en abortus. En het huwelijk is niet langer het uitgangspunt voor veel Nederlanders bij het vormgeven van hun relatie. Bovendien zijn normatieve opvattingen over de rol van de vrouw in het huwelijk en de maatschappij verschoven. Tot 1957 was de vrouw volgens de Nederlandse wet handelingsonbekwaam, wat bijvoorbeeld betekende dat ze zelf

geen bankrekening mocht openen. Drie generaties later is zoiets ondenkbaar.

De individualisering van Nederland is een geleidelijk proces geweest waarbij elke generatie na de babyboomers meer op zichzelf is gericht. Inmiddels is het eerste woord dat kinderen leren schrijven op de basisschool niet langer aap, noot of mies, maar 'ik'.¹⁰ Dat zegt veel. 'Dat bepaal ik zelf wel' is het motto geworden van heel veel Nederlanders. Nederlanders willen zelf kiezen of ze bij een groep horen, hoe lang en hoe intensief.

Aan die mogelijkheid om zelf te bepalen hoe ze hun leven inrichten zit ook een keerzijde. Veel Nederlanders klagen over de doorgeslagen individualisering. In dat proces komt ook de vraag naar boven drijven wat het betekent om Nederlander te zijn. Als Nederlanders in die geïndividualiseerde samenleving over 'wij' spreken, welk wij bedoelen ze dan? Ze zijn op zoek naar zingeving, en de behoefte aan meer wij en minder ik wordt steeds duidelijker. Een gedeelte van de Nederlanders herkent zich daarbij niet meer in Nederland. De opmerking 'Nederland is Nederland niet meer' tekent het Sociaal en Cultureel Planbureau regelmatig op in haar onderzoek naar zorgen van Nederlanders over Nederland. Als gevolg van de individualisering is blijkbaar een gemeenschapsvacuüm ontstaan waarbij gezocht wordt naar nieuwe vormen van gemeenschappelijkheid.

Omdat iedereen zelf invulling wil en kan geven aan dat beeld, en in staat is dat te communiceren via sociale media, komen universalisten en traditionalisten in het identiteitsdebat veel meer aan het woord dan in het Nederland

van zeg dertig jaar geleden, toen de individualisering nog niet zo vergevorderd was. Voor de universalisten is het antwoord op de vraag wat Nederlanders bindt: burgerlijke vrijheden. Het overlijden van George Floyd door politie-geweld en de Black Lives Matter-beweging (BLM) worden door hen dus niet zozeer gezien als een uniek Amerikaans voorval, maar worden aangegrepen als een bron van identificatie en verbinding in de wereldwijde gemeenschap van mensen die staan voor universele vrijheden. Daartegenover staan traditionalisten. Zij veroordelen het geweld ook en hechten ook belang aan vrijheid van meningsuiting en gelijke behandeling. Maar de traditionalisten zoeken het antwoord op de vraag wat Nederlanders bindt veel meer in lokale tradities en symbolen. Het bizarre gevolg is dat BLM-aanhangers tegenover Zwarte Piet-verdedigers komen te staan en dat er geen tussenweg meer lijkt te zijn. In zo'n situatie vliegen de grote verwijten al snel over en weer. Met als gevolg dat de discussie totaal uit de hand loopt.

De combinatie van de reactie op de doorgeslagen individualisering en de zoektocht naar het nieuwe wij, de spanning tussen globalisten en nationalist, en de spanning tussen de universalisten en traditionalisten leidt tot een alsmaar bredere kloof in de cultuurstrijd. Het gevolg is dat het idee onder druk komt te staan dat mensen geworteld kunnen zijn in een lokale gemeenschap en tegelijkertijd een internationale oriëntatie kunnen hebben. In plaats van en-en wordt het of-of. Deze spanning vertaalt zich politiek door een verschuiving in de aard van het politieke debat in Nederland.

4. Open versus gesloten

Globalisering en individualisering zijn niet langer alleen maar bevrijdend. Ze werken ook bevreemdend. En juist politici appelleren aan deze gevoelens. Niet alleen Thierry Baudet en Geert Wilders, maar ook buitenlandse politici. Trump werd in 2016 gekozen met de slogan *Make America Great Again*, en Boris Johnson en Nigel Farage zijn met de Britten uit de Europese Unie gestapt op basis van de ambitie *To Take Back Control*. De woorden *Again* en *Back* zijn op het oog onschuldige nostalgische verwijzingen naar toen. Toen geluk nog heel gewoon was. Maar de gevolgen zijn verre van onschuldig. Vier jaar Trump heeft de Verenigde Staten nog verder gepolariseerd. En de brexit zal juist de verliezers van de globalisering het hardst treffen.

Politiek is Nederland opgeschoven van een discussie tussen links en rechts naar een discussie tussen open en gesloten. Links en rechts zijn begrippen uit de jaren zeventig en tachtig, toen de maatschappelijke discussie ging over de balans tussen overheid en markt. Voor de jongste generatie hebben deze begrippen nauwelijks betekenis. Zij denken niet langer in termen van links of rechts. Een politieke reactie op de maatschappelijke spanning tussen universalisten versus traditionalisten, globalisten versus nationalist en internationaal versus lokaal is niet links of rechts, maar open of gesloten.

Het gaat dus niet langer om meer of minder overheid, en wel of niet liberaliseren van de taximarkt en de Nationale Spoorwegen. De onderwerpen van debat zijn de Eu-

ropese Unie en migratie. Precies die onderwerpen waar de grenzen van de gemeenschap letterlijk en figuurlijk een cruciale rol spelen. Daarbij valt het abstracte idee van een gemeenschap waarmee Nederlanders zich kunnen identificeren samen met de concrete grenzen in juridische zin. De uitbreiding van de Europese Unie is dus een terugkerend en cruciaal aspect in die spanning tussen open en gesloten. Datzelfde geldt voor migranten. Universalisten en traditionalisten kijken anders aan tegen de vraag hoe migranten onderdeel kunnen worden van Nederland. Voor de universalisten is het onderschrijven van burgerlijke vrijheden het belangrijkste. Het spreken van de taal en kennen van onze nationale feestdagen staat dan op de tweede plaats. Voor traditionalisten is dat precies andersom. Open en gesloten politieke oriëntaties worden zo onderdeel van de discussie over nationale identiteit, van de discussie over wat de basis voor gemeenschappelijkheid is, en waar de grenzen van die gemeenschappelijkheid liggen.

Wat er op het spel staat

Deze vier elementen (nationale identiteit, globalisering, individualisering en nieuwe politieke oriëntaties) grijpen op elkaar in en vormen samen de diepere oorzaak van de cultuurstrijd en de polarisatie van de samenleving. Polarisation is dus geen toeval, maar het onvermijdelijke resultaat van de perfecte storm veroorzaakt door deze samenko-

mende trends. Traditionalisten en nationalisten met een lokale, gesloten oriëntatie vormen daarbij een coalitie tegen de universalisten en globalisten met een internationale en open oriëntatie. De sociale media zijn daarbij niet de oorzaak van die polarisatie, maar zorgen er wel voor dat deze maatschappelijke spanningen versterkt worden. De olifant die we onder ogen moeten zien, is het geheel van de verschillende economische, sociale en politieke krachten die elkaar onderling versterken. Dat is belangrijk omdat een goed begrip van de oorzaken helpt bij het uitwerken van de mogelijke oplossingen.

Nederland was altijd een *high trust*-samenleving. Al jaren scoort Nederland in de top vijf van landen met het hoogste maatschappelijke vertrouwen. Vertrouwen is de lijm die de samenleving bij elkaar houdt.¹¹ Vertrouwen zorgt ervoor dat de democratie functioneert, dat mensen bereid zijn bij te dragen aan het collectief, dat de economie draait en dat de overheid en haar ambtenaren objectief en onafhankelijk hun werk doen.¹² Inwoners van landen met hoog maatschappelijk vertrouwen zijn over het algemeen dan ook gelukkiger dan inwoners van landen met laag maatschappelijk vertrouwen.¹³

Polarisatie is desastreus voor dat maatschappelijk vertrouwen. Ze leidt tot een grotere sociale afstand en ondergraaft zo het vertrouwen dat Nederlanders in elkaar hebben.

Ze is ook gevaarlijk omdat ze een samenleving exclusief maakt. In een exclusieve samenleving wordt 'wij' gedefini-

eerd op basis van een 'zij'. In een exclusieve samenleving leven mensen in bubbels en wantrouwen ze de 'ander', die niet tot hun bubbel behoort. De Verenigde Staten vormen inmiddels het schrikbeeld van hoe polarisatie een land kapotmaakt. Daar is vertrouwen in elkaar verdampt en vervangen door vertrouwen in mensen 'zoals ik'. Nieuws en informatie worden geïnterpreteerd vanuit een vijandbeeld, waardoor objectieve feiten vervangen worden door alternatieve feiten. Vanuit de eigen bubbel worden zo eigen waarheden gecreëerd. Het eindresultaat is een geleidelijke uitholling van het collectief en de democratie. Polarisatie leidt er ook toe dat de overheid zich steeds meer zal moeten verdedigen tegen het verwijt niet neutraal te zijn – een verwijt dat vanuit verschillende kanten zal komen.

Veel Nederlanders maken zich zorgen over de polarisatie van de samenleving. Dat is de laatste jaren in een stroomversnelling gekomen door de zichtbare politieke verschuivingen in Nederland en andere westerse landen.¹⁴ In 2019 werd Forum voor Democratie de grootste partij in de Eerste Kamer. In Duitsland is Alternative für Deutschland binnen een paar jaar na de oprichting een partij geworden om rekening mee te houden. In Frankrijk is Marine Le Pen een politieke kracht van betekenis. In Hongarije en Polen hebben politieke partijen als Fidesz van Viktor Orbán en Recht en Rechtvaardigheid (Pis) van Jarosław Kaczyński de macht veroverd met hun nationalistische en populistische retoriek.

Terwijl inmiddels 25 procent van de Europeanen op een

populistische partij stemt, kijkt een ander deel van de bevolking met afgrijzen toe hoe het populisme wint. Hetzelfde gebeurt in de Verenigde Staten. In 2016 was de verbazing groot toen Trump president werd van de Verenigde Staten. Vier jaar later in 2020 was de overwinning van Biden veel kleiner dan aanvankelijk door velen werd gedacht.

Met soortgelijke verbijstering kijken veel Nederlanders naar de uitkomst van de meest recente Tweede Kamerverkiezingen in maart 2021. Hoe kan het dat de PVV, FVD en JA21 in de Tweede Kamer samen groter zijn dan PVDA, SP en GroenLinks samen? Hoe moet de opkomst van nieuwe partijen als Volt en Bij1 worden geduid?

De opkomst van (populistische) nieuwe partijen is een zichtbaar aspect van de polarisatie van Nederland en wordt vaak gezien als de verklaring ervan. In mijn ogen is dat te eenvoudig. Er is wel een verband tussen polarisatie en de bovengenoemde politieke ontwikkelingen, maar dat is indirect. Deze politieke ontwikkelingen kun je niet los zien van economische en sociale krachten die Nederland polariseren.

Een goed begrip van deze krachten (economisch, sociaal én politiek) is cruciaal, juist ook omdat onbegrip voor de onderliggende oorzaken de polarisatie verder aanwakkert. Omdat globalisten en nationalistten steeds meer vanuit hun eigen bubbel opereren en hun eigen beeld van Nederland uitventen, loert het gevaar van een alsmaar toenemend onbegrip voor de positie van waaruit de ander opereert. Bij globalisten blijkt dat onbegrip bijvoorbeeld als ze spreken over het Nederland van twee snelheden. Tokkies, dwazen,

zij-die-het-nog-niet-zien, achterblijvers: het zijn kwalificaties die terug te vinden zijn als de coalitie van universalisten en globalisten het over 'die ander' heeft. (In de Verenigde Staten sprak Hillary Clinton in dit verband bijvoorbeeld over de 'deplorables'.)¹⁵ De andere kant reageert als door een wesp gestoken. Maar het onbegrip van de nationalisten blijkt bijvoorbeeld uit het ontkennen van de betekenis van Europa voor veel Nederlanders, en het onderschatten van de pijn die bepaalde tradities (zoals Zwarte Piet) met zich meebrengen voor een groeiend deel van de Nederlandse bevolking. Beide roepen om het hardst dat de ander geen goed beeld heeft van wat Nederlanders echt (zouden) vinden.

De structuur van dit boek

Elk van de eerste vier hoofdstukken gaat dieper in op de vier spanningen die ik hier heb benoemd. Het eerste hoofdstuk draait om de Nederlander en hoe Nederlanders zich identificeren met Nederland. In hoofdstuk 2 ontleed ik hoe economische globalisering heeft geleid tot een situatie met nieuwe winnaars en verliezers. Hoofdstuk 3 beschrijft hoe de individualisering in Nederland met elke opeenvolgende generatie verder is toegenomen, tot het punt waar Nederland nu is, waar de zoektocht naar de invulling van het gemeenschapsvacuüm heeft geleid tot radicale vormen van identiteitspolitiek. In hoofdstuk 4 beschrijf ik

hoe de tegenpolen open versus gesloten onderdeel zijn geworden van de politieke identiteit en de tegenstelling tussen links en rechts hebben vervangen. Ik laat ook zien hoe deze verschuiving de verhitte discussie over migratie en de Europese Unie kleurt.

In hoofdstuk 5 vraag ik me ten slotte af hoe Nederland kan voorkomen dat het verder polariseert. Nederlanders staan voor een collectieve uitdaging om te voorkomen dat de Verenigde Staten hun voorland worden. Globalisering en individualisering blijven. Sociale media blijven. Zolang als de globalisten en universalisten aan de ene kant en de nationalist en traditionalisten aan de andere kant blijven claimen namens alle Nederlanders te spreken, terwijl ze tegelijkertijd de ander in het debat blijven zien als 'levensgevaarlijke fascist' of 'van de werkelijkheid losgezongen uitzuigende globale elites', zal de polarisatie niet afnemen. De claim die beide kanten leggen op de waarheid werkt contraproductief. De balk in de ogen van zowel de globalist als de nationalist is het niet willen erkennen dat de opvatting van de ander legitiem is. Dat is identiteitspolitiek in de meest schadelijke vorm. Door de onderliggende oorzaken van de polarisatie helder te benoemen in de volgende hoofdstukken hoop ik dat dit boek een eerste aanzet geeft tot dat betere begrip van de ander. De oorzaken van polarisatie zijn geen toeval, maar de gevolgen hoeven niet onvermijdelijk te zijn.

Daarbij kijk ik bewust ook over de grens. Nederlanders zijn internationaal georiënteerd. Vooral in de richting van het Westen. We hebben in Nederland een bijna obsessieve

neiging om het politieke nieuws in de Verenigde Staten te volgen. De journaals in Nederland gaan meer over de Amerikaanse politiek dan over bijvoorbeeld de politieke situatie in Duitsland of Frankrijk. Veel van de maatschappelijke thema's in de Verenigde Staten keren dan ook terug in de Nederlandse media, zoals de polarisatie van de samenleving. Dat kleurt de discussie over bijvoorbeeld globalisering.

Een aantal van de economische effecten van globalisering op de arbeidsmarkt is in Nederland echter minder uitgesproken dan in de Verenigde Staten. Nederland is Amerika niet. Maar juist omdat de effecten van globalisering in de Verenigde Staten zo uitvergroot zijn, is het een dankbare vergelijking. De Verenigde Staten hebben vier jaar Donald Trump gehad, Nederland heeft al tien jaar Mark Rutte. Het verschil is groot. En toch vertonen de onderliggende maatschappelijke stromen in de Verenigde Staten overlap met de cultuurstrijd in Nederland. Om al deze redenen zal ik daar waar relevant ook over de grens kijken, met name naar de Verenigde Staten, en de vergelijking met Nederland trekken.¹⁶

Maar mijn verhaal over de polarisatie van Nederland begint bij de Nederlander zelf. Wat weten we van Nederlanders en de manier waarop ze zich identificeren met Nederland?